

Kai kurie faktai, išplečiantys žinias apie Mykolą Tvarauską

Bronius Raguotis

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos institutas
Maironio g. 7, Vilnius

Santrauka. Amerikos lietuvių spaudos pradininkui Mykolui Tvarauskui (1844–1921) priklauso pirmieji įvairaus pobūdžio ir žanrų Amerikos lietuviški spaudiniai – žodynas „Tlumočius arba Slovnikas angielckai-lietuviškas ir lietuviškai angielckas“, eilėraštis „Aš pirmas ateinu pas jus...“, atsišaukimas „Mieli Brolejj“ (1875), laikraštis „Gazieta lietuviška“ (1879), vertimų knygelės ir kt.

Apie M. Tvarauską, po sukilimo 1866 m. atvykusį į Ameriką, rašė Vaclovas Biržiška, Dalia Gargasaitė, Antanas Kučas, Antanas Milukas, Leonas Pažūsis, Bronius Raguotis, Juozas Otas Širvydas, Vytautas Širvydas, Jonas Šliūpas ir kt. Žinios apie jį skelbtos lietuviškose enciklopedijose (taip pa anglų kalba), Amerikos lietuvių istorijos veikaluose, kituose leidiniuose, periodikoje. Tarp jų dėl pažintinės reikšmės pažymėtinas naujausias 1997 m. specialus leidinys „M. Tvarauskas. Pirmoji lietuviška knyga“. Jame sudėti fotografuoti būdu perspausdinti pirmieji M. Tvarausko spaudiniai – žodynas ir atsišaukimas, taip pat kita medžiaga apie jį.

Nuo 1883 m. „Aušroje“ randamų pirmųjų užuominų apie M. Tvarausko spaustuvę ir jo leistą laikraštį iki minėto 1997 m. leidinio apie jį jau susidariusi tam tikra istoriografija. Tačiau joje yra svarbių spragų, neaiškių, prieštarų, diskutuotinų dalykų

Tarp tokių klausimų – dėl M. Tvarausko pavardės, kilmės, gimimo vietos, dėl jo leidinių, ypač žodyno. Faktų, ypač naujų vis dar trūksta. Tad norint papildyti, pla-

čiau apibūdinti, pakoreguoti M. Tvarausko biografijos ir veiklos momentus, visą jo vaizdą tenka dažnai remtis prielaidomis, samprotavimais, kiek kitaip interpretuoti vienus ar kitus teiginius. Tai šio teksto siekinys.

Reikšmės žodžiai: M. Tvarauskas, biografija, žodynas, Amerikos lietuviai.

Some Facts that Expand Knowledge about Mykolas Tvarauskas

Summary. Mykolas Tvarauskas (1844–1921), the pioneer of the American Lithuanian press, owns the first American Lithuanian publications of various types and genres – English-Lithuanian and Lithuanian English dictionary, poem „I am the first to come to you“, recall „Dear Brothers“ (1875), newspaper „Gazietą lietuviška“ (1879), translation books and other works.

The author (b. 1929) is a researcher of the old Lithuanian press; in this article he tries to specify the biography of M. Tvarauskas - the origin of the surname, the circumstances of life in Lithuania and the USA, publishing activity, which was basically unprofitable.

Keywords: M. Tvarauskas, biography, dictionary, American Lithuanians.

Enciklopedijose, kituose sutartiniuose leidiniuose M. Tvarausko gimimo vieta paprastai nurodomi Kaupiškiai (Kaupiškių dvarelis), dab. Vilkaviškio rajonas. Galbūt dėl šios jo gimimo vietos ar kitų motyvų istorikas Juozas Jakštas M. Tvarauską pristatė kaip lenkiškos orientacijos bajorą. Štai čia derėtų apibūdinti vieną kitą aplinkybę.

Pats M. Tvarauskas yra prasiaręs, kad į svieta atėjęs „be bagotysčių“. Jeigu taip, tai, galimas daiktas, kad M. Tvarausko tėvai buvo paskurdę bajorai, nedraudę savo sūnui bendrauti su lietuvių vaikais paauglystėje, išmukti lietuviškai. Bet tėvai dvarelį galėjo tik nuomoti, o aplinkiniai juos laikė dvarelio savininkais ir ponais. Matyt, ir tokiu atveju M. Tvarausko tėvai bus vertęsi ganėtinai sunkiai, nes sūnus sakydavęsis apie beturčio kilmę. Apskritai nežinoma, kokia Tvarauskų šeima: ar M. Tvarauskas buvo vienintelis vaikas, ar turėjo brolių ir seserų. Neaptikta, kad jis būtų ką kalbėjęs ar rašęs apie šeimą, ar giminę, iš kurios buvo kilęs.

M. Tvarauskas niekur, net gyvendamas Amerikoje, neprasitarė apie savo bajorystę, bet tai nereiškė, jog jis nebuvo kilęs iš bajorų. Yra tiesioginių ir numanomų faktų – kad ir kaip būtų gyvenę M. Tvarausko tėvai – jie, atrodo, turėjo bajorišką ambicijų ir savo sūnų auklėjo lenkiško patriotizmo dvasia. Ir pats M. Tvarauskas buvo tuo pasiėmęs: 1863 m. išėjo į sukilėlių būrį. Mūšyje sužeistas jis jau negalėjo taip gerai muzikuoti. Iki tol grojęs keliais instrumentais. Visai gali būti, kad muzikos jis bus išmokęs savo šeimoje, ir neatmestina apskritai įgijęs namų mokslą, kas praktikuota tų laikų bajorų, kitų aukštesniųjų sluoksnių šeimose.

Pralaimėjus 1863 m. sukilimui, M. Tvarauskas pasitraukė į užsienį, kuriam laikui užsibuvo Paryžiuje ir iš ten atsidadė Amerikoje (apie 1866 m.). Atvykęs į šią šalį, kaip ir daugelis išeivių, pragyvenimui vertėsi įvairiais darbais. Apie 1868 m. persikėlęs į Pensilvanijos valstijos Šamokino miestelį, jis kone septynerius metus dirbo angliakasykloje („majuose“). 1873 ar 1874 m. įsisteigė spaustuvėlę ir per save išmokęs spaustuvininko amato ėmėsi spaudos leidybos. Tada jam iškilo reikalas apsispręsti į kokius Lietuvos išeivius orientuoti savo veiklą ir darbus. Būtų buvę natūralu, jeigu lenkas, prounijinių idėjų žmogus būtų pasirinkęs dirbti lenkiškos išeivių kultūros srityje. Bet jis, atrodo, nuo pat veiklos pradžios ėmė triūsti lietuviškos spaudos leidyboje. Jo žodžiais, „iš meilės broliškos lietuviams“, pradėjęs dirbti ir nenustosiąs.

Ne tik šis motyvas buvo svarbiausias. Tektų pažymėti, kad į Amerikos lenkišką kultūrą įsitarpuoti ir užsiimti leidyba buvo daug sunkiau ir sudėtingiau. Išeiviai lenkai tuo laiku jau turėjo spaustuvių, laikraščių, savišalpos ir kultūros draugijų bei įstaigų. O Amerikos lietuvių visuomeninio gyvenimo, ypač kultūros laukas buvo kone visai tuščias. Galima sakyti, kad pirmaisiai M. Tvarausko, dar vieno kito pastangomis ėmė įsijudėti ir lietuvių išeivių kultūros reikalai. M. Tvarauskui veikti lietuviškoje kultūros dirvoje buvo didesnės galimybės ir perspektyvos.

Dėl savo unijinių pažiūrų, verslo interesais jis stengėsi įtraukti ir lenkų išeivius, tikėdamasis jų paramos, ypač lešų savo sumanymams. Tai, pavyzdžiui, liudija tikriausia M. Tvarausko ir lenkų iniciatyva antrąjį iš eilės lietuvišką laikraštį „Unija“ leisti lietuvių ir lenkų kalbomis. Tik

susidarius nepalankioms sąlygoms, jis leistas lietuviškai¹. Yra ir kitų žinių apie M. Tvarausko ketinimus leisti laikraščius lenkų, net anglų kalba. Bet svarbiausieji jo darbai buvo nuveikti lietuviškos kultūros, spaudos labui.

Diskutuotini teiginiai, kad per spaudinius lietuvių kalba ir lietuvišką veiklą, M. Tvarauskas siekęs sulenkinti lietuvius. Bet, nepaisant netgi tokių jo tikslų ir ketinimų, objektyvia prasme M. Tvarausko leidiniai lietuviškai ugdė Amerikos lietuvių išeivių tautiškumo, nacionalinio savitumo jausmus, teikė galimybę vartoti lietuvišką žodį, turėti ką skaityti. Be to, M. Tvarauskas buvo iš tų kurie kėlė lietuvių kalbos reikšmę ir vaidmenį – ne kartą ragino lietuvius išeivius saugoti ir puoselėti būtent gimtąją kalbą, kurią įžindę su motinos pienu.

Šio teksto pradžioje tarp kitų M. Tvarausko biografijos dalykų nurodytas ir jo pavardės klausimas. Jis iškilo M. Tvarauskui jau įsigyvenus Amerikoje ir tapus pažįstamam spaudos darbininkui. Dėl prolenkiško nusistatymo, dėl ganėtinai nesėkmingos leidybinės veiklos jis dažnai niekintas ir žemintas. Prie jo gyvenimo ir biografijos permainų prisidėjo 1892 m. paskleistos žinios apie M. Tvarausko „tikrąją“ pavardę. Iki tol jokių dvejočių dėl M. Tvarausko pavardės nebuvo. Pirmuosius ir vėlesnius savo leidinius, žurnalistinius raštus pasirašinėjo M. Tvarauskas, M. Tvarauskas, M. Twarowski.² Bet 1892 m. „Saulės“ laikraštyje pasirodė pamfletinio pobūdžio medžiaga apie M. Tvarausko pavardę, naują kilmę, gimimo ir gyvenimo vietą.

Pagal tas žinias M. Tvarauskas neturėjęs tikro tėvo, tiktai patėvį „rakaiį iš miesto Kalvarijos“. Kitame straipsnyje M. Tvarauskas vadinamas Kybartuose 1842 m. gyvenusios merginos Navickaitės (Navickiūtės) „pagautinuku“, kuri išauklėjęs patėvis Tvarauskas, suteikęs jam ir savo pavardę. Kybartų Vabalos pasirašytame pamflete pateikiamas žinias esą galį patvirtinti įvardinti vietos žmonės, tarp jų ir giminė Navickas (1).

¹ Negi „Unijos“ bendraautoris J.Šliūpas būtų pritaręs ir lenkiškam laikraščio variantui? Nebent dėl itin sunkių gyvenimo sąlygų būtų sutikęs su tokiu laikraščio pavadinimu, kurį kreipė į priešingą pusę, B.R.

² „Lietuviškų pavardžių žodyne“ (t.2, p.1092) Tvarausko pavardė neįrašyta tarp lietuviškųjų. Tik prie pavardės *Tvarys* iš lenkiškų šaltinių nurodytos pavardės *Twor*, *Twarovski*.

Nežinoma, kas buvo tas Kybartų Vabalas, ar jo kūrinys rašytas iš Lietuvos, ar tik iš ten suteiktos žinios, parengtos „Saulės“ laikraščio redakcijoje. Galimas daiktas, kad šio pamfletto autorius ar bendraautoris buvo pats „Saulės“ redaktorius Domininkas Bačkauskas, aitrai polemizavęs su M. Tvarausku, ypač pastarajam 1891 m. pabaigoje įsteigus „New Yorke gazetą lietuvišką“. To pamfletto pavadinimas „Lietuviška gazietą“ New Yorke ir Mykolas Tvarauskas“ ir jo turinys galėtų rodyti, jog autorius iš šalies (iš Lietuvos) kažin ar būtų taip orientavęsis M. Tvarausko ir kituose reikaluose. Tad labiau tikėtina, kad tai rašyta vietos autoriaus, remiantis tikromis, apytikslėmis, ar visai pramanytomis žiniomis, siekiant priešininką kuo labiau sukompromituoti. Tų laikų Amerikos lietuvių periodikai melagingi ar netikri dalykai apie žmogų buvo įprasti. Tai gali paliudyti D. Bačkausko ir M. Tvarausko įtempti, asmeniškumais apvelti santykiai.

Problema čia ta, kad pats M. Tvarauskas tokių kaltinimų ir duomenų nėra kur viešai paneigęs ar paaiškinęs. Bent neaptikta, kad tai būtų padaręs. Tokia jo pozicija taip pat leidžia įvairiai interpretuoti „Saulės“ laikraščio versiją. Jeigu ji būtų tikra ar apytikrė, patvirtintų M. Tvarausko prisipažinimą, kad pasaulin atėjęs be turtų. Be to, jis atsiradęs pavainikiu ir gyvenęs patėvio šeimoje, patyrė ir sunkesnės dalios, augo sudėtingesnėmis sąlygomis. Iš „Saulės“ versijos labai neaišku, kaip tokios socialinės kilmės ir padėties jaunuolis atsidūrė 1863 m. sukilėliuose.

Žmogus pavarde Tvarauskas galėjo tikrai gyventi Kalvarijoje, o motina Navickaitė buvo už jo ištekėjusi. Per drąsu manyti, jog šis Tvarauskas būtų persikėlęs į Kaupiškių dvarelį. Tikslėsnė atrodo prielaida, kad Kybartų Tvarauskas ar jo šeima nieko bendra su M. Tvarausku neturėjo. „Saulės“ laikraštis savo tikslais buvo tuodu Tvarauskus sukeitę ir M. Tvarauskui priskyre kito bendrapavardžio gyvenimo duomenis. Beje, panašiai atsitiko ir su Amerikoje gyvenusiu Tvarausku (tikta kitu vardo inicialu: Z), kurio kai kurie gyvenimo faktai buvo „perduoti“ M. Tvarauskui, nors juodu, tikriausiai, ne giminaičiai (2).

Apie „Saulės“ laikraščio iškeltą kitokią negu įprasta M. Tvarausko biografijos versiją, ganėtinai skirta dėmesio dar ir dėl to, kad ta versija

greit neišnyko. M. Tvarausko priešininkai nuo tada ėmė jį vadinti „Mykoliuku Navickučiu“, „Navickiūtės pagautininku“ ir kitomis pravardėmis („Varškė“). Siekta įtvirtinti vietoje Tvarausko pavardės kitą – Navicko. Šį klausimą dar komplikavo Amerikos lietuvių žinomo veikėjo ir publicisto kunigo J.Žilinsko (Žilias) palyginti po laiko (1899 ir 1902 m.) vėl pakartota M. Tvarausko-Navicko pavardė. Jo žodžiais, „tarp pirmųjų į šamokiną atvykusių išėivių buvęs ir M. Tvarauskas, tikriaus Navickas“ (3). Bet Tvarausko-Navicko pavardės istorija neįsitvirtino ir ilgainiui pasimiršo. Ar tai negali būti M. Tvarausko viso gyvenimo mįslė? Reikšminga mįslė, nes susijusi su kita ir kitokia M. Tvarausko gimimo vieta, kilme. Apie tai yra ir kitos medžiagos. Pats M. Tvarauskas J.Šliūpui dar 1884 m. sakėsi kilęs nuo Vištyčio, 1912 m. jį aplankiusiam J. O. Širvydui – iš Augustavo gubernijos Kalvarijos pavieta. Tad jo gimtinė galėjo būti ir Kaupiškiai, ir tikėtina – Kalvarija.

Pravartu būtų turėti daugiau tikrų faktų, ypač iš M. Tvarausko gyvenimo Lietuvoje. Dirbti jis pradėjo ganėtinai jaunas (17–18 metų), kas vargu ar būdinga bajorų vaikams, nors ir mokytojauti. V.Biržiška M. Tvarausko nelaikė inteligentu, o paprastu išėiviu kaip daugelį kitų.

Išskyrus tai, kad mokėjęs lietuviškai, lenkiškai, greitai išmokęs anglų kalbos. Tektų pridurti, kad mokėjęs dar vokiečių ir tikriausiai rusų kalbą. Apskritai M. Tvarauskas buvo gabus kalboms ir tai pravertė jo darbams. Jis turėjo aukštesnių ambicijų ir interesų, stengdamasis nelikti juodadarbiu, o savo jėgomis prasimušti į verslą, į tokią jo sritį kaip kultūra (knygų, laikraščių leidyba, ir redaktorystė). Matyt, ir į Ameriką atvyko su didesniais siekiais. Mykolas Biržiška netikėtai vadina M. Tvarauską „išzakristijonu“ (5). Ar tai reikštų, kad M. Tvarauskas Lietuvoje buvo bažnyčios tarnautojas?

Sunku patikėti ir patikrinti Amerikos lietuvių bulvarinio pobūdžio laikraščiuose skleistas žinias esą Lietuvoje M. Tvarauskas buvęs raštininku (raštininkėliu, „pisoreliu“), pabėgusiu iš gimtojo krašto „dėl šelmysčių“. Tokie „rašymai“ spausdinti pašaipų, patyčių kontekste ir atrodo kaip prasimanymai ir gandai apie M. Tvarauską, nes kitų motyvų ar kokių įrodymų nepateikiama.

Apie M. Tvarausko sunkią vargingą buitį Amerikoje rašę autoriai (A. Milukas, J. Šliūpas ir kiti) paprastai mini jo verslo nesėkmes, kurios menkino jo reputaciją. Įsižiūrėjus į M. Tvarausko darbus leidžiant laikraščius, knygas, kitus spaudinius nebūtų teisinga sakyti, kad jam stigo iniciatyvos, atkaklumo, darbštumo ar net lenkiško „honor“o. Tačiau rezultatai dažniausiai buvo prasti ir jis vos pragyveno.

Nuo pat savo veiklos pradžios M. Tvarauskas jau patyrė nuostolių ir skurdą. Dėl gaisro Šamokino spaustuvėje 1875 m. sudegus turbūt didžiajai daliai jo parengto žodyno, šis leidinys negalėjo pasklisti ir atpirkti išlaidų. „Gazietas lietuviška“ (1879–1880 m.), jo pripažinimu, tesulaukė tik 134 prenumeratorių ir buvo nuostolinga. Ėmėsis knygų leidimo ir prekybos taip pat ne ką teuzdirbo. Mat savo paties ir kitų, net priešininkų knygomis prekiaavo ne tik jis, bet tuo metu (1883 m.) dar devyni vadinamieji platinimo agentai. Gal kiek geriau, bent kurį laiką, sekėsi su „Unijos“ laikraščio leidimu, bet ir tada (1885 m.) jo turtas neviršijo 300 dolerių, ir toks žmogus įstatymų laikytas neturtėliu. Ir kitų M. Tvarausko darbų sėkmė nelydėjo.

Bet jis stoisškai tverdavo verslo netektis ir po jų imdavosi vėl naujų darbų. Jo materialinė ir dvasinė būseną dar pasunkėjo, kai jis, šio straipsnio autoriaus teigimu, vedė nebe pirmos jaunystės metuose (apie 1885 m.). Nustebino atsitiktinai „užeita“ žinia esą M. Tvarauskui leidžiant „Gazietą lietuvišką“ (1879 m.) talkino Adelė Ličkovska, būsimoji M. Tvarausko žmona (5). Niekur kitur tokio M. Tvarausko biografijos fakto kol kas neužtikta. Daugiau negu abejotina, kad M. Tvarauskas būtų jau sukūręs šeimą „Gazietas lietuviška“ laikais. J.Šliūpas, atvykęs Amerikon 1884 m., kiek vėliau kartu su M. Tvarausku leidęs „Unijos“ laikraštį, rašo, jog tada M. Tvarauskas gyvenęs viename kambaryje, kuriame „tilpo jo spaustuvė... Kampe už uždangos buvo jo lova su patalyne, užvalkčiais ir drobulėmis kažkada mazgotomis“ (6). Mūsų manymu, toks vaizdas liudytų, kad tada M. Tvarauskas buvo dar bešeimis, vos ne vos sudūręs galą su galu, neturėjo bent kiek įmanomesnių sąlygų šeimai išlaikyti.

Prie M. Tvarausko kaip verslininko ir prie jo šeimos sustota kiek plačiau, nes tie dalykai mažai tenušviesti. Svarbūs (kad ir diskutuoti)

M. Tvarausko gyvenimo ir veiklos momentai susiję su jo spaudiniais, ypač su žodynu. Rašoma, jog, rengdamas žodyną, M. Tvarauskas naudojėsi lenkų žodynų pavyzdžiais. Mokėjęs keletą kalbų, tam darbui galėjo pasitelkti ir kitų kalbų panašiais leidiniais.

Kai dėl lietuvių kalbos, tai M. Tvarauskas, kaip rašyta, gerbė ją ir mokėsi. Jis ne kartą nurodė, kad ši kalba „nėr prigimta mano šneka“. Būdamas lenku, augęs tarp lietuvių, lietuviškai išmokęs paauglystėje („12-mete“). Bet kur ir kaip M. Tvarauskas išmoko lietuviškai skaityti ir rašyti, tegul ir žargonu, sudėtinga spėlioti. Galbūt savarankiškai, „per save“, kaip ir spaustuvinininko amato. Gal per savo įgimtinius gebėjimus ar to buvo mokomas, bet kieno ir kur – lieka nežinoma. Gyvenimo sąlygos ir aplinkybės M. Tvarauskui gilinti lietuvių kalbos žinias nebuvo palankios. Lietuvoje jo kalbinė aplinka – daugiau mišri, tinkanti žargonui. Šeimoje girdėjo gimtąją lenkų kalbą. Sukilėlių būryje taip pat kalbėta tik lenkiškai.

Amerikoje M. Tvarauskas gyveno, dirbo, veikė tarp įvairių tautų išeivių, daugiausia lietuvių ir lenkų. Rengdamas žodyną ir vėliau jis su lietuvių kalba turėjo tikrų sunkumų: jų buvo „daugiau negu gana“ (Vaižgantas). M. Tvarauskas pats yra sakęsis apie vargus su lietuvių kalba, jos rašyba. Abejotina, kad jis „čystai lenkas“, būtų žodyne rėmęsis „gimtosios (? – B.R.) vakarų aukštaičių pietiečių tarme“, į ją taip įsiklausęs ir pajautęs jos niuansus.

Žodyno parengimas reikalavo ne tik kalbos žinių, bet ir kito išsimokslinimo. V. Biržiška, kaip jau buvo pažymėta ankstesnėje šio teksto vietoje, jo nepriskyrė inteligentams, nors Lietuvoje ir mokytojavęs. J. Šliūpui jis buvo „šiai mažai apsišvietusiu“ (7). Kiltų klausimas, ar M. Tvarausko lietuvių kalbos ir bendrojo išsilavinimo lygmuo buvo pakankamas žodynui parengti; ar negalima tokia prielaida, kad kas nors būtų jam talkinęs laikinai – kad ir peržiūrėjęs parengtąjį tekstą ar ką patarinėjęs. Visiškai neabejojant dėl M. Tvarausko autorystės, čia iškelta mintis tik apie talkos galimybę. Ją realizuoti galėjo aukštesnio išsimokslinimo ir interesų žmogus. Toks galėjo būti Šamokine kunigavęs Juozas Juškevičius (apie 1810–1879) ar kitas kunigas – Petras Končius (apie

1840–1890). A.Milukui kartą išsprūdo žodžiai apie Augustino Zaico (Zeytz) žodyną (ši pavardė pažymėta skliausteliuose). Ar tai A.Miluko klaida ir riktas, ar užuomina apie talką ir talkininką? A.Zaicas galėjo būti tarp talkininkų³. Bet pagal duomenis tikresnis kitas asmuo – Andrius Strupinskas (1829–1892), pirmasis lietuvių kunigas, apie 1866 m. atkilo į Ameriką⁴. Kaip 1863 m. sukilimo dalyviui jam buvo leista išvykti į užsienį be teisės sugrįžti. Jo gimtinė apie Marijampolę, o, baigęs mokslus, kunigavo Igliaukos, Miroslovo, Daukšių apylinkėse. Amerikoje A.Strupinskas teikė religines paslaugas Pensilvanijos miesteliuose. Manytina, kad jis buvo pažįstamas su M. Tvarausku, bent jau jiedu siejo spaudos darbo interesai, leidybinė veikla, sutapusi su 1874–1875 metais. 1874 m. Šenande (Sheandoah) atspausdintas lietuviškas tekstas-lapelis su giesme, prasidedančia žodžiais „Viešpaties savo šaukiuosi...“. Ši giesmė paskelbta A. Miluko tik 1896 m. Ir, kaip pasirodė, esanti ne originali, o perspaudas iš XIX a. antroje pusėje M.Valančiaus „pervezėtų“ vadinamųjų kantičkų arba giesmynų knygų⁵. Jos turinys ir dvasia atitiko A.Strupinsko dramatišką gyvenimą Amerikoje, jo skriaudas ir nuoskaudas, patirtas iš parapijiečių ir bažnytinės vyresnybės. A.Strupinskas laikytinas „Giesmės“ parinkėju ir perspausdintoju. Jo nuopelnas dar didesnis – „Giesmė“ gali būti pirmuoju lietuvišku tekstu Amerikoje. Taigi tokių interesų ir darbų autorius galėjo talkinti M. Tvarauskui.

Apie žodyną ilgai išvis ne kas nežinota. Spėjimai, kas su juo atsitikę, atsirado jau 1875 m. po M. Tvarausko spausdintuvės gaisro. Vieni autoriai manė, kad dar nebaigtas spausdinti žodynas žuvęs per tą gaisrą. Kiti teigė, kad jo egzempliorių pasisekė išgelbėti. Tai tebuvo tik spėliojimai, nes autoriai jo nematė *de visu*. Apie tai rašė V.Biržiška ir kt.

Šio gaisro priežastys neaiškios. Galimas daiktas, kad atsitiko tiesiog nelaimė, betgi nebe paties M. Tvarausko kaltės. Jo priešininkai, daug

³ Lietuvių enciklopedija. T.35, p. 15–17. Boston, 1966.

⁴ Ten pat, t.29, p. 57–58.

⁵ Straipsnio autorius nuoširdžiai dėkingas a.a. Emilijai Žiliukienei ir a.a. doc. dr. Stasiui Makauskui, užvedusius ant „Giesmės“ tolesnių paieškų kelio. Žr. plačiau: Raguotis B. Apie JAV lietuvių spaudinį „Giesmė“ // Naujos knygos. 1982, nr.7, p.41.

vėliau minėję gaisrą, pašaipiai rašė, kad pats M. Tvarauskas sudeginęs „savo literas“ (8). Galėjo būti ir sudėtingiau. Tuo laiku (1874–1876 m.) Šamokine, A. Miluko liudijimu, tarp lietuvių ir lenkų, ar mišrių šeimų vyko labai aštrūs konfliktai, tarpusavio rietynės ir nesutarimai. M. Tvarauską tokie dalykai taip pat palietė, juos teko patirti ir pergyventi. Galbūt M. Tvarausko spaustuvės gaisras ir nebuvo atsitiktinis.

Su žodyno likimu sietųsi ir kitas galimas gaisras, įvykęs gal ir M. Tvarausko namuose. Per Juozo Otono Širvydo, buvusio draudžiamosios spaudos Lietuvoje platintojo, viešnagę 1912 m. pas M. Tvarauską, tasai prasitaręs apie jį ištikusią nelaimę – 1906 m. gaisrą Bruklinė, kur tada jis gyveno. Per gaisrą, kaip teigęs M. Tvarauskas, žuvę „žodynas ir daug kitų senų knygų“ (9). Neaišku, apie kokį žodyną kalbėta. Galbūt kad apie 1875 m. išleistąjį, nes kito žodyno M. Tvarauskas nėra parengęs. Senosios knygos turbūt buvo paties M. Tvarausko ir kitų išleistos, taip pat ir jo įsigytos iš kitur. Tąsyk galėjo sudegti ir M. Tvarausko dar turėtų žodyno egzempliorių. Tad abu gaisrai bus labai apsunkinę tikimybės išlikti šiam žodynui, apie kurį ilgai neturėta tikrų žinių. Tik 1947 m. V. Biržiška paskelbė apie Lietuvoje aptiktą žodyną. (10). V. Biržiška ten rašė, jog „dar prieš keletą metų prieš šį karą (=Antrąjį pasaulinį – B.R.) man pavyko šią knygą surasti Lietuvoje“. 1951 m. referate „Amerikos lietuvių spauda 1875– 1910“ pažymėjo, kad „Kauno universiteto bibliotekai maždaug apie 1930 metus, pavyko gauti jos vienintelį išlikusį egzempliorių pripuolamai surastą pradžios mokyklos pastogėje (11).

Mintis išsaugoti Lietuvoje vienintelius M. Tvarausko pirmuosius leidinius, paspartėjo artėjant lietuviškos knygos 450 metų sukakčiai. M. Tvarausko gimimo 150-ųjų metinių proga 1994 m. „Lietuvos ryto“ laikraštis įdėjo straipsnelį „Dar yra galimybių galutinai neprarasti vertingųjų spaudinių“ (1994 m. gruodžio 9). Praktiškai klausimas išspręstas 1996 m. kovo 21 d. Lietuvos ir Amerikos lietuvių kultūrininkų pasitarime (12). 1997 m. pasirodė šio teksto pradžioje paminėtas specialus leidinys, parengtas lietuviškos knygos tyrėjų, paremtas mecenatų. Nuo to laiko M. Tvarausko žodyno ir atsišaukimo vieninteliai egzemplioriai padauginti iki 2000.

Iš žodyno perspaudo matyti, kada ir kam priklausė Lietuvoje rastasis jo egzempliorius. Jis buvo įrištas kietais viršeliais, bet perspaude viršeliai neužfiksuoti. Dėl to jame neatsispindi antrojo viršelio vidaus pusėje įklijuotas Izidoriaus Kisino ekslibris – pailgos formos ženklas su įrašu „Ex libris I. Kisinas“. Kaip jis atsirado tame egzemplioriuje, kol kas neaišku.

Į žodyno provenienciją yra atkreiptas dėmesys, ji kiek apibūdinta (13). Bet specialiau ji netyrinėta, tad kelia dar spręstinių dalykų. Pavyzdžiui, nežinoma, kas ir kada sukūrė šį I. Kisino ekslibrį; kada ir kaip žodyno egzempliorius atsidūrė Bialoblockių (Bjaloblocky) šeimos bibliotekoje ir kur dėjosi iš jos? Aiškinimo laukia ir egzemplioriaus keliai po bibliotekas. Taigi dar reikia tolesnių, kruopščių ieškojimų.

Perspaude ne visai tiksliai sudėti M. Tvarausko leidiniai. Pradėta atsišaukimu „Mieli Broleji“, kuris išspausdintas kiek vėliau negu žodynas. Jis ir yra pirmasis, o atsišaukimas vėlesnis, nors tų pačių 1875 m. leidinys. Jo taip pat išlikęs vienintelis egzempliorius, spaudos istorikės Dalios Gargasaitės leistas pasinaudoti.

Išvados

Šiame moksliniame esė apie M. Tvarauską dėstomos pastabos yra subjektyvios, diskutuotinos, fragmentiškos. M. Tvarausko biografijos pėdsakai atsispindi Amerikos lietuvių spaudoje, kai kurių kitų jos veikėjų pastabose – taigi jos padarytos literatūros apie M. Tvarauską parašėse. M. Tvarausko įsiterpimas į spaudos lauką leidžia taip pat teigti apie jo veiklos pasirinkimą tarp kelių kultūrų ir tam tikro konflikto sprendimą.

Autorius tikisi, kad aptiktomis detalėmis susidomės kiti tyrėjai, kuriems rūpi Amerikos lietuvių emigracijos istorija ir kultūra, ypač asmenybės, prisidėjusios įtvirtinant lietuvių bendruomenių Amerikoje kultūrinius ir informacinius ryšius.

Literatūra ir nuorodos

1. Menant M. Tvarausko–Navicko mįslę // *Gimtasis kraštas*, 1981, spalio 29.
2. Milukas A. Amerikos lietuviai XIX šimtmečiuje (1868–1900). Philadelphia, Pa. 1938, p.53.
3. *Lietuviai Amerikoje* // *Tėvynė*, 1899. Nr. 2, p. 41; Jonas Jr. (Žiliukas J.). *Lietuviai Amerikoje*. Plymouth, Pa, 1899, p. 22. Nustatyta, kad ši knyga faktiškai pasirodė 1902 m.
4. Biržiška M. *Lietuvių tautos kelias*. T. 2. Los Angeles, 1953, p. 29.
5. *Pirmasis lietuviškas laikraštis* // *Moteris* (Kanada), 1981. Nr. 5.
6. Šliūpas J. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1977, p. 318.
7. Šliūpas J. *Pirmutiniai Amerikos lietuviški spaudiniai* // *Laisvoji mintis*, 1910. Nr. 4.
8. *Gromatos atsiųstos G.W.P. iš New Yorko* 13 dec. 91 // *Saulė*, 1891, gruodžio 17. Nr. 21.
9. *Keli papildymai M. Tvarausko biografijai* // *Gimtasis kraštas*, 1980, lapkričio 13.
10. Iš lietuvių spaudos istorijos. Pirmoji Amerikos lietuvių knyga // *Žingsniai*, 1947. Nr. 11, p. 12–13. Šį V. Biržiškos straipsnį referavo lietuvių kultūros istorikas publicistas Antanas Petrika (*Šviesa*, 1948. Nr. 1). Šis žurnalas tuo sovietmečio laiku jau ateidavo ir į Lietuvą. 1998 m. V. Biržiškos minimas straipsnis perspausdintas knygoje: Vaclovas Biržiška. *Knygotyros darbai*. Vilnius, 1998, p. 323–324.
11. Biržiška V. *Amerikos lietuvių spauda 1875–1910: Bibliografija Chicago, Ill., 1994. Su S. Vaidinauskaitės–Vaškėlienės papildymais*.
12. Kaunas D. *Knyga – vaisingo medžio derlius*. Kn: M. Tvarauskas. *Pirmoji Amerikos lietuviška knyga*. Vilnius, 1997, p. 10.
13. Aukštaitis A. (B. Raguotis) *Ką liudija įrašai* // *Gimtasis kraštas*, 1984, sausio 26.